

BAZILICA „SIMPLĂ” (A) DE LA TROPAEUM TRAIANI

Bazilica descoperită înainte de anul 1900 la circa 50 m V de poarta de est și imediat la N de strada principală a cetății Tropaeum, a fost denumită de Tocilescu „forensis”¹ și de Pârvan „simplă”², fără să fie în realitate nici una, nici alta. Bazilica propriu zisă este orientată spre est, bine proporționată, cu trei nave și narthex, și are dimensiunile de 30 × 17,60, fără absidă (fig. 1). Zidurile, groase de circa 1 m, sînt din pietre cioplite neregulat, legate cu mortar amestecat cu cărămidă sfărîmată și se păstrează pînă aproximativ la nivelul pardoselii sau puțin deasupra acesteia. Absida este semicirculară, cu raza de 3,90 m. Nava mediană are lărgimea de 8 m, iar fiecare din navele laterale 3,70 – 3,90 m. Narthexul era tripartit, cu lărgimea de 4,40 m. Cîte o intrare situată în axul bazilicii, din care nu se mai recunoaște aproape nici o urmă, făcea legătura între atrium, narthex și naos³.

În urma săpăturilor de verificare executate în 1971–1973, s-a constatat că bazilica avea criptă și atrium. Cripta, situată sub paviment, la extremitatea de est a navei mediane, se prezenta ca o încăpere dreptunghiulară (2,70 × 2,30 m), înaltă de circa 2,50 m, acoperită de o boltă semicilindrică, orientată E.-V., prăbușită în întregime (fig. 2–3). Pereții de N și S ai criptei se păstrează pe 1,50 m înălțime, iar cel de E pe înălțimea maximă (în mijloc) de 2,42 m. Ei sînt construiți din blocuri de piatră cioplită neregulat, iar bolta din cărămizi. În stratul gros de dărîmături din interior, s-au găsit cîteva cărămizi cu latura întreagă de 0,32–0,335 m și grosimea de 0,03–0,045 m. Cărămizile, așezate radial, erau legate între ele cu mortar amestecat cu cărămidă sfărîmată, a cărui grosime era de circa 0,04 m. Accesul în criptă se făcea printr-un coridor în pantă, lung de 4,20 m și larg de 1,15 m, mărginit de pereți groși de circa 0,70 m, situat

¹ Gr. Tocilescu, *Fouilles*, p. 91.

² V. Pârvan, *Tropaeum*, p. 181–182.

³ R. Netzhammer, *Die christlichen Altertümer der Dobrudscha*, București, 1918, p. 190–192.

la mijlocul laturii de vest a încăperii. În coridor se afla cel mai probabil o scară de lemn, deoarece nu s-a găsit nici un rest de trepte de piatră, marmură sau cărămidă. Intrarea încăperii, păstrată în întregime, are înălțimea de 1,14 m, iar lărgimea de 1,15 m și este mărginită de blocuri monolitice, dintre care atrag atenția în mod special cele două suprapuse de deasupra, lungi de 2,08 m fiecare și groase unul de 0,22, iar celălalt de 0,30 m, ambele tencuite pe fața dinăuntrul criptei.

În interior, pereții criptei sînt acoperiți cu un strat de tencuială roz, gros de cca 1 cm, aplicat direct peste fața neregulată a pietrelor. Pe perețele de est, la mijloc, se observă un chenar dreptunghiular, lung de 0,79 m și înalt de 0,64 m, în care, ca într-un caiet de dictando, se află șase intervale înguste (late de cîte 4 cm) și șase largi de cîte 7 cm, toate incizate în tencuiala umedă. În intervalele largi fusese pictată cu vopsea galben-verzuie o inscripție în limba greacă, ce n-a putut fi reconstituită, deoarece în momentul descoperirii, abia se mai distingeau din text urmele foarte slabe a două-trei litere. Fiind scrise cu vopsea pe tencuiala uscată, literele n-au aderat mai adînc la fondul pe care se aflau. Nu este exclus ca ele să se fi șters cel mai mult după ce săpăturile basilicii s-au adîncit în porțiunea altarului, pentru căutarea criptei, pînă la cîteva centimetri deasupra acesteia, înlesnind astfel prelingerea apei din ploii și zăpezi pe fața zidului cu inscripție, al cărui creștet cu o mică bucuțică de tencuială roz se distingea la suprafața terenului, în momentul reluării săpăturilor în acel loc, în august 1972. Sub stratul gros de dărîmături, pe pavimentul din care nu s-au păstrat decît cîteva cărămizi în colțul de NV, zăceau împrăștiate resturile a cinci schelete omenești, fără nici o urmă de sicriu sau obiect de inventar, cu excepția unui mic cui de aramă de la vre-un coșciug sau cutie de lemn pentru moaște, totul arătînd că cripta fusese profanată înainte de dărîmarea bolții. Scheletele aparțin probabil unor martiri pe ale căror nume nu le cunoaștem, deoarece, cu toate încercărilor făcute, din textul inscripției nu s-a putut recupera nimic, iar Martirologiile sau alte izvoare literare nu știm să facă vreo mențiune despre existența unor martiri creștini la Tropaeum sau despre transferarea mai tîrzie a unor relicve sfinte în această cetate. Recent s-a emis ipoteza că moaștele sf. Ciril de Axio-polis au fost transportate la Tropaeum, oraș care ar fi luat numele acestui martir⁴, dar deocamdată nu există nici-o dovadă în acest sens. (Despre scheletele descoperite în criptă, v. mai departe, p. 189-210).

Două mici ziduri descoperite la N și S de criptă, aveau se pare scopul de a consolida terenul, pentru a rezista mai bine împingerilor bolții acesteia. Deasupra intrării în criptă zăcea un fragment de coloană din calcar, lung de 1,25 m și cu diametrul de 0,50 m (fig. 2-3), provenind probabil de la șirul de coloane ce despărțea nava centrală de cea de nord. În culoarul de acces era căzut un fragment de fus de coloană, lung de 0,87 și cu diam. de 0,265 m, și un bloc de cornișă de 0,76 × 0,54 × 0,18 m (fig. 2).

Printre dărîmăturile din criptă s-a găsit alt bloc de cornișă, un fragment de fus de coloană și o lespede de calcar de 0,64 × 0,64 × 0,34 m,

⁴ A. Aricescu, *Dacia*, N.S., XIV, 1970, p. 306.

avînd în centru o scobitură circulară (diam. 0,10 m și adîncă de 0,085 m), folosită probabil ca bază de coloană. O lespede asemănătoare de aceeași dimensiuni, zăcea pe latura de sud a criptei (fig. 2–3). Tot în interiorul criptei erau căzute: un colț de placă de marmură albăstruie avînd grosimea de 4 cm, trei fragmente mărunte de tencuială de culoare galbenă, un fragment de amforă pe care se mai distingea un rest de inscripție cu vopsea roșie, alte fragmente ceramice, majoritatea de amfore tîrzii, și un fragment de vas de sticlă cu decor în relief. Imediat la S de criptă, în apropierea zidului de pe latura de E a bazilicii, la 1 m adîncime, s-a găsit un opaiț piriform, de factură locală, decorat pe chenarul discului cu cerculețe și semnul crucii în relief⁵, iar mai jos cu circa o jumătate de metru, într-un strat de arsură aparținînd sfîrșitului secolului IV – începutul secolului V, un alt opaiț piriform, de proveniență micrasiatică, executat dintr-o pastă și într-o tehnică superioară, avînd ca ornament în jurul orificiului pentru ulei o rozetă, iar pe chenarul discului o coardă de viță de vie cu struguri⁶.

La 8,60 m distanță de absidă și la capătul de V al coridorului criptei, s-a dat peste un rînd transversal de dale de piatră (fig. 2/2), pe care se înălțau *cancelli* ce închideau altarul în această parte. Dimensiunile lepezilor de piatră variază între 0,50–0,75 m. În marginea de E a lepedei așezate în axul bazilicii se afla o mică bază de coloană de calcar (fig. 4/4), provenind probabil de la intrarea existentă în mijlocul laturii de V a altarului. În nava laterală stîngă s-au descoperit resturi din pavimentul de cărămidă (fig. 1). Pe cele două stilobaturi de zid ce separă cele trei nave ale naosului, nu se mai află nici o bază de coloană.

Extinderea săpăturilor la vest de bazilica propriu zisă a dus la constatarea că ea posedă un atrium asemănător dar puțin mai mare decît al „bazilicii de marmură” (B) de la Tropaeum, considerată pînă acum singura bazilică cu atrium din Dobrogea⁷. Ca și acesta, atriumul bazilicii „simple” (A) avea ziduri de piatră legate cu pămînt în loc de mortar, groase de circa 0,70 m, și posedă trei portice, – cîte unul pe laturile de N, V și S, variînd ușor între ele ca lățime. Astfel, porticul de N avea lărgimea de 2,70 m, cel de S de 2,85 m și cel de V de 2,50 m (fig. 1). Ca la bazilica de „marmură” și la cea cu transept (D) de la Tropaeum, porticul de pe latura de V era puțin mai îngust decît cele de N și S, foarte probabil din aceleași motive de estetică urbanistică determinate de strada existentă imediat la vest. Dimensiunile exterioare ale atriumului erau de 18,40×13,50 m. În mijlocul lui se afla o curte interioară de 10×6,20 m, cu paviment de cărămidă, din care s-a păstrat circa o treime: 6,85×2,40 m. Restul a fost distrus parte în antichitate, parte cu prilejul săpăturilor efectuate înainte de anul 1900. Unele cărămizi din pavimentul păstrat sînt bipedale. Un mic canal pentru scurge-

⁵ Cf. G. Severeanu, *Revista Muz. și a Pinacotecii București*, 1–2, 1963, p. 81–82, fig. 97.

⁶ Cf. *Forschungen in Ephesos*, IV, 2, 1937, pl. VIII, nr. 1413, 1516, 1526, 1530 ș.a.; Tihamer Szentléleky, *Ancient lamps*, Budapest, 1969, nr. 208.

⁷ V. Pârvan, *op. cit.*, p. 179; I. Barnea, *SCIVA*, 26, 1975, 1, p. 57–67.

rea apelor, construit din pietre alternînd cu cărămizi și pavat cu cărămidă, larg de 0,20 m, pornea din mijlocul curții și continua, ca și canalul din atriu bazilicii de marmură, pe sub porticul de vest, pînă în strada vecină (fig. 5).

Pe latura de est a atriului se aflau cinci trepte din blocuri mari de piatră, care urcau la o platformă înaltă de circa un metru, ce dădea bazilicii în ansamblul ei un deosebit aspect de monumentalitate. O dispoziție asemănătoare a atriului se cunoaște la bazilica Sf. Ștefan din insula Cos, în Dodecanes⁸. Acolo, ca și la Tropaeum Traiani, latura de est a atriului era supraînălțată și neacoperită de un portic, spre deosebire de bazilica A de la Filipi, în Macedonia orientală, unde pe latura de est se afla un portic, mai înalt cu cîteva trepte decît celelalte trei portice⁹. În felul acesta atriu bazilicii „simple” deși face parte din grupa atrioilor cu *triporticus*, amintește prin dispoziția specială a laturii de est, grupa atrioilor cu *quadriporticus* a bazilicilor paleocreștine¹⁰.

Pe toată lungimea laturii de sud, inclusiv atriu (= circa 50 m), bazilica avea o construcție anexă cu cinci încăperi, dintre care cel puțin o parte îndeplineau funcția de „diaconicon”¹¹: fig. 1.

Alte încăperi anexe, încă nesăpate, se aflau pe latura de nord a bazilicii. Dintre acestea o deosebită importanță par să prezinte cele situate imediat la N de atriu. Aici, pe latura de N a atriului, la 3,35 m distanță de narthex, a fost identificată în 1974 o deschidere largă de 2,45 m, care comunica spre exterior cu o construcție-anexă. Ea era mărginită spre E de un zid în prelungirea zidului de V al narthexului, iar la 7,90 m spre V de alt zid, ambele din piatră cu pămînt negru și avînd grosimea de 0,65 m. Un zid despărțitor, la fel cu cele precedente, la 6,20 m distanță de latura de N a atriului, cu care este paralel, închidea în această parte o încăpere de 7,50 × 6,20 m a clădirii-anexă, ce urmează să fie descoperită în întregime cu prilejul unor săpături viitoare.

Ultimele săpături arheologice și îndeosebi secțiunea practică pe axul bazilicii au dus la concluzia că aceasta a fost înălțată în jurul anului 500, peste dărîmăturile nivelate ale unor construcții din secolele II–IV și peste pavajul unei străzi din secolul IV e.n. (fig. 4, 1–3). Pe locul bazilicii ale cărei temelii se păstrează, n-a existat alta mai veche. De altfel, în afară de anumite elemente structurale, ca de exemplu narthexul, însăși poziția ei pe artera principală, către centrul orașului, indică o perioadă de timp în care creștinismul își consolidase bine poziția¹². Cripta aparține

⁸ A. Orlandos, *Ἡ Ἐξυλόστερος παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ τῆς Μεσογαϊκῆς Λεκάνης*, t. I, Atena, 1952, p. 101, pl. B.

⁹ P. Lemerle, *Philippe et la Macédoine Orientale à l'époque chrétienne et byzantine*, texte, Paris, 1945, p. 307–313.

¹⁰ Cf. *ibidem*, p. 313.

¹¹ I. Barnea, *Nouvelles considérations sur les basiliques chrétiennes de Dobroudja, Dacia*, XI–XII (1945–1947), București, 1948, p. 241.

¹² Cf. F. W. Deichmann, *Christianisierung, II (der Monumente)* in *Reallexikon für Antike und Christentum*, II, Stuttgart 1954, p. 1238–1240.

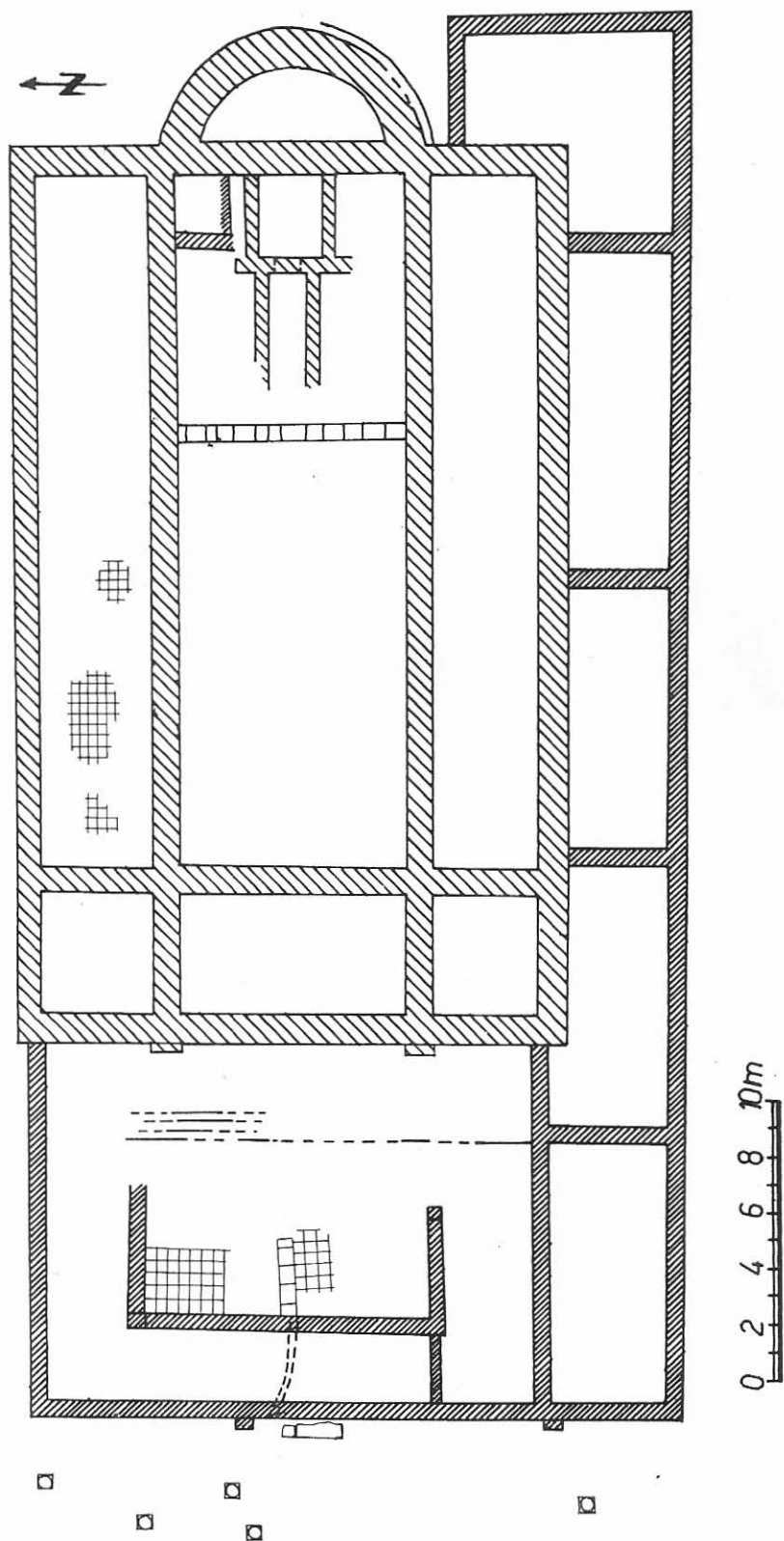

Fig. 1. Tropaeum Traiani : bazilica „simplă” (A) : plan.

Fig. 2. Cripta bazilicii „simple" (A) : 1, vedere spre V ; 2, vedere spre absidă.

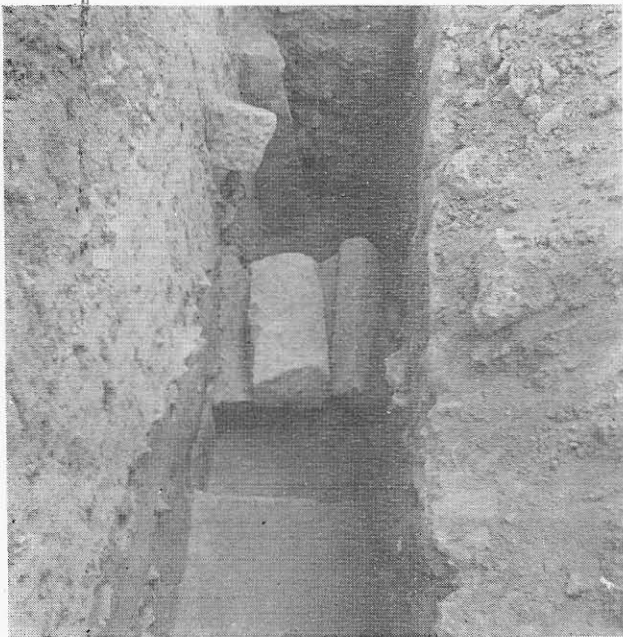
Fig. 3. Cripta bazilicii „simple“ (A) : 1, vedere spre E ; 2, vedere spre NV cu intrarea și coridorul de acces.

1

2

3

4

Fig. 4. Secțiune de-a lungul axului bazilicii „simple” (A) : 1-2, pavaj și zid (sec. IV e.n.) ; 3, piese arhitectonice (sec. II-III e.n.) ; 4, baza pentru balustrada *cancelli* altarului.

bazilicii încă de la început. Acest lucru rezultă din tehnica de construcție a zidurilor ei, pentru care s-a folosit același mortar de legătură cu cărămidă sfărâmată ca și pentru zidurile bazilicii propriu zise, și din faptul că zidul ce constituie latura îngustă de est a bazilicii nu se întrerupe ca obicei în dreptul absidei, ci continuă pe toată lărgimea acesteia, formînd în același timp și latura de est a criptei. Dimensiunile relativ mari ale criptei arată că încă de la început se știa care anume relicve de martiri creștini vor fi aduse și depuse înăuntrul ei, cu toate că, din nefericire, numele lor n-a putut ajunge pînă la noi.

Înălțîndu-se pe un teren de dărîmături nivelate (fig. 4/3), zidurile bazilicii propriu zise au o temelie neobișnuit de adîncă, ce ajunge pînă la 3,70 m sub nivelul pavimentului. Partea inferioară a temeliei, pe înălțimea de peste 2 m, o constituie un zid sec, de pietre neregulate, fără mortar, iar restul de circa un metru, zid din pietre de același fel, legate cu mortar. Într-o etapă ulterioară, în cursul secolului al VI-lea, bazilica a fost refăcută și pavajul supraînălțat cu 0,50 – 0,60 m față de pavajul inițial. Primei etape de construcție se pare că-i aparțin unele fragmente arhitectonice descoperite în umplutura criptei și în nava mediană, dintre care o mențiune specială merită o impostă decorată cu semnul crucii în relief (fig. 6/1). Din aceeași perioadă datează o bază de coloniță de marmură albă, de calitate superioară, înaltă de 0,165 m, bogat profilată, descoperită în strat de dărîmături, la 0,50 m adîncime și la 2,50 m distanță de colțul de NE al bazilicii (fig. 6/2). E probabil că ea provine chiar de la masa altarului sau, mai puțin probabil, de la vreuna din mesele de marmură aparținînd bazilicii.

O problemă care merită să ne rețină atenția, este aceea a raportului cronologic dintre bazilica propriu zisă pe de o parte, atrium și celelalte anexe pe de altă parte. Judecînd după grosimea zidurilor (0,70 m față de 1 m), tehnica de construcție (pămînt în loc de mortar) și faptul că zidurile anexelor nu se țes, ci se juxtapun celor ale bazilicii, s-ar părea că acestea sînt mai tîrzii decît clădirea bazilicii propriu zise. Într-adevăr, din punct de vedere tehnic era chiar necesar ca să fie înălțată mai întii bazilica și după aceea atrium și anexele ei. Dacă însă unele dintre acestea de pe urmă vor fi putut suporta o amînare mai mare în timp, în schimb pentru atrium și măcar o parte din anexele de pe latura de sud, trebuie să admitem că sînt aproximativ contemporane, dacă nu chiar din același timp cu bazilica propriu zisă. Ceea ce obliga la construirea lor cît mai neîntîrziată, era însăși funcția liturgică pe care o îndeplineau, atrium fiind absolut necesar pentru adăpostirea catehumenilor, a penitenților și pentru anumite slujbe la care participa întreaga comunitate creștină, iar diaconiconul, existent de obicei pe latura de sud, pentru păstrarea cărților și odoarelor bisericești, precum și pentru primirea diferitelor daruri oferite de credincioși pentru biserică și întreaga comunitate creștină, toate lăsate în seama diaconilor. Aceeași concluzie se desprinde clar din faptul că spațiul pentru construcțiile secundare amintite a fost rezervat de la început între edificiul bazilicii propriu zise și cele două străzi – strada principală de la sud (*decumanus*) și strada perpendiculară pe aceasta de la vest de atrium (*cardo*). Se pare

totuși că pentru atrium trebuie admisă o transformare în a doua etapă de construcție a bazilicii, îndeosebi în partea sa orientală, când platforma supraînălțată a fost prevăzută cu acoperiș. În acest scop, în prelungirea celor două ziduri ce separă navele și narthexul, s-au înălțat două arcade transversale (orientate E-V), care aveau menirea de a susține acoperișul și din care n-a mai rămas pe loc decât cite un mic pinten de zid, alăturat fațadei de V, deja tencuite, a bazilicii. Fiind socotite de importanță secundară și în același timp mai puțin înalte, fără etaj, era firesc ca atriumul și clădirile anexe în general să aibă ziduri mai subțiri cu fundații mai puțin adânci și, din motive de ordin economic și practic, legate nu cu mortar, care era mai greu de procurat și mai costisitor, ci cu lut sau cu pământ obișnuit, care se afla la îndemână. De altfel, cu excepția zidurilor de incintă și a marilor clădiri publice, toate sau aproape toate celelalte edificii de la Tropaeum aveau ziduri mai subțiri (0,60 – 0,80 m), legate cu lut galben și mai frecvent cu pământ obișnuit.

RÉSUMÉ

LA BASILIQUE „SIMPLE“ (A) DE TROPAEUM TRAIANI

Entre 1971–1973 on a effectué des fouilles de vérification à la basilique située à approximativement 50 m loin de la porte est de la cité et immédiatement au nord de la *via principalis* (fig. 1). La basilique avait été découverte par Gr. Tocilescu avant 1900 et nommée „simple“ par V. Pârvan. Elle a une abside en demi-cercle vers est, trois nefs, un narthex tripartite, étant bien proportionnée, aux dimensions de 30 × 17,60 m (sans abside). On a constaté que la basilique avait en plus une crypte et un atrium, demeurés inaperçus par le découvreur. La crypte, située sous le pavement, à l'extrémité est du nef médian, se présente en tant qu'une petite pièce (2,70 × 2,30 m), haute d'environ 2,50 m et couverte d'une voûte demi-cylindrique, orientée est-ouest, entièrement écroulée (fig. 2–3). L'entrée, située du côté ouest, est prolongée d'un couloir étroit, en pente, où il y avait probablement un escalier en bois dont il ne subsiste plus aucune trace. À l'intérieur, les murs sont recouverts d'une couche uniforme de crépissure, de couleur rose. Sur la muraille est on avait peint une brève inscription en grec dont, au moment de la découverte, il n'y avait presque plus rien à voir. Dans la couche de débris à l'intérieur on a trouvé les restes de cinq squelettes humains, éparpillés en total désordre, à la suite d'une évidente profanation; aucun objet d'inventaire ou la trace d'un cerceuil, en dehors d'un petit clou en cuivre, n'y ont été trouvés.

Les squelettes appartiennent très probablement à des martyrs chrétiens et on a dû les y transporter d'ailleurs car, selon les données dont nous disposons, les Martyrologues n'enregistrent à Tropaeum aucun nom de martyr. À l'extrémité ouest du couloir on a découvert une lignée de dalles de pierre, posées transversalement sur toute la largeur du nef médian, sur laquelle se dressait, sans doute, la balustrade (*cancelli*) qui séparait l'autel du naos.

L'élargissement des fouilles à l'ouest de la basilique proprement-dite a mené à la conclusion qu'elle avait possédé un atrium à trois portiques (*triporticus*) dont la cour était pavée de briques. Un petit égout, construit de pierres et briques, partait du milieu de la cour et continuait, par-dessous le portique de l'ouest jusqu'à la rue voisine. Du côté est de l'atrium il y avait cinq marches faites de grands blocs de pierre lesquelles

Fig. 5. Pavaj și canal pentru scurgerea apelor din atriu bazilicii „simple” (A) :
1, vedere spre V ; 2, vedere spre E.

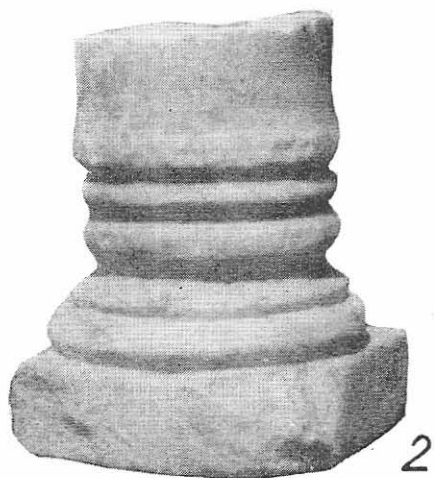
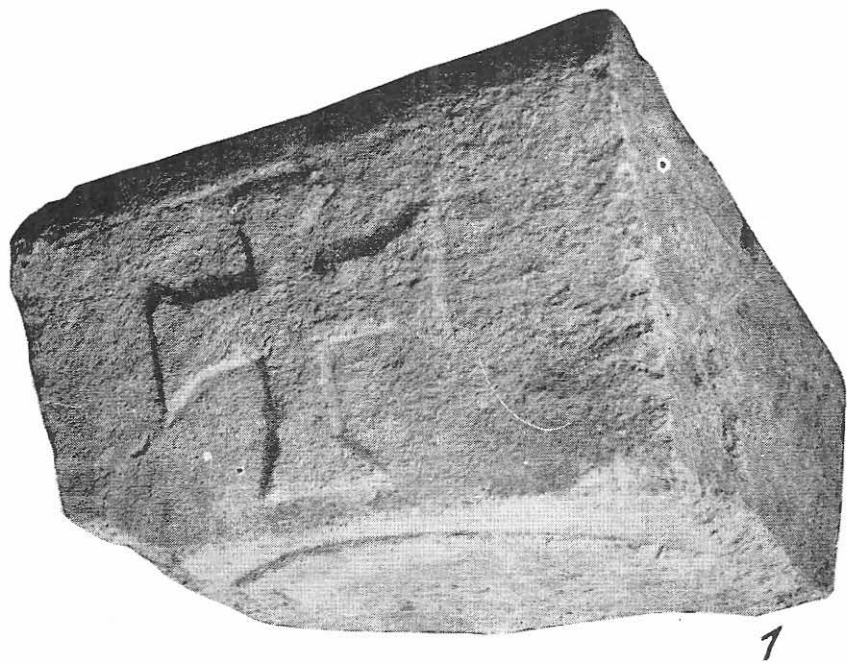

Fig. 6. 1, capitel-impostă de calcar ; 2, bază de colonetă de marmură din bazilica „simplă” (A).

montaient à une plate-forme haute d'environ 1 mètre, ce qui conférait à la basilique un aspect particulièrement monumental. Une dispositio semblable était à trouver à la basilique Saint-Etienne de l'île de Cos, dans le Dodécanèse, et à la basilique A de Philippi, en Macédoine Orientale (Grèce).

Sur toute la longueur du côté sud de la basilique il y avait une construction annexe à cinq pièces dont au moins une partie servait en tant que diaconicon. D'autres pièces annexes, encore non fouillées, se trouvaient du côté nord de la basilique. La construction a été érigée en l'an 500 de notre ère, environ, et restaurée vers le milieu du VIe siècle. Bien qu'ils aient les murailles plus minces et liées à la terre au lieu du mortier, les annexes et l'atrium sont contemporains de la basilique proprement-dite.

EXPLICATIONS DES FIGURES

Fig. 1. Tropaeum Traiani – la basilique „simple“ (A) : plan.

Fig. 2. La crypte de la basilique „simple“ (A) : 1, vue vers l'ouest ; vue vers l'abside.

Fig. 3. La crypte de la basilique „simple“ (A) ; 1, vue vers l'est ; 2, vue vers nord-ouest, avec l'entrée et le corridor d'accès.

Fig. 4. Section le long de l'axe de la basilique „simple“ (A) : 1–2, pavage et muraille (IVe s. de n.è.) ; 3, pièces architectoniques (IIe–IIIe s. de n.è.) ; 4, la base de la balustrade (*cancelli*) de l'autel.

Fig. 5. Pavage et égout pour l'écoulement des eaux de l'atrium de la basilique „simple“ (A) ; 1, vue vers l'ouest ; 2, vue vers l'est.

Fig. 6. 1, chapiteau-imposte calcaire ; 2, base de colonnette en marbre de la basilique „simple“ (A).